

Vuoden 1918 jälkivaikutus

Jos *Historiallinen Aikakauskirja* loppuvuoden 1917 saatesanoissaan oli iloinnut itsenäisyyttä ja historioitsijoiden osaksi tulevia ”Suomen historian suurtehtäviä”, vuoden 1918 lopussa tunnelma oli aivan toinen. Hajanaiseksi jääneen vuoden 1918 vuosikerran kirjoitukset julkaistiin saatesanoin, joissa toivottiin parempia aikoja, mutta todettiin että sotatila oli ”erityisesti polkenut sellaista hiljaista sivistystyötä ja julkaisutoimintaa, joka, kuten Historiallisen Aikakauskirjan toiminta, on ollut syrjässä päivän pauhaavasta elämästä”.¹ Historiallisten seurojen toimintaraporteissa vilahtelivat maininnat punaisesta kapinasta, äärimillenen yltyneestä nälänhädästä ja vuoden 1918 aikana koetusta raaimmasta pakanuudesta.²

Vuotta myöhemmin vapaussodan, ja tuolloin nimenomaan vapaussodan, historiankirjoitus oli jo kovassa vauhdissa. Loppuvuodesta 1919 tuolloinen filosofian kandidaatti, aiempi jääkäriväriväri ja tuleva yleisen historian professori Arvi Korhonen julkaisi ”Katsauksen itsenäisyyskirjallisuuteen”. Siinä hän kävi läpi jääkäriiliikkeen ja sotatapahtumien historiaa, aihetta käsitteleviä muistelmia, elämäkertoja ja muita tulkintoja.

Ei ole yllätys, että *Historiallinen Aikakauskirja* sitoutui vapaussodan historian tulkintaan – muu tuskin olisi ollut ajateltavissa. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että tulkinnasta olisi vallinnut yksimielisyys. Korhonen kiinnitti huomiota tulkin-

toja koskeviin erimielisyyksiin ja puoluesidon naisuuksiin ja toivoi, että tuleva tutkimus pystyisi ”ilman sivutarkoituksia” tutkimaan Suomen itsenäistymisen vaiheita. Hänen loppuhuomionsa kiteyttää samalla tuolloin hyväksytyjen tulkintojen rajat:

Ken ei ole aivan puoluevimman sokaisema, hänen täytyy nähdä, että eri tahoilla ja aivan eri keinoja käyttävä työ, joka on saattanut kavaa syviä juopia eri kansalaisryhmien välille, kuitenkin on koitunut yhteiseksi hyväksi [...] Niin suomettarelainen kuin perustuslaillinen, niin ruotsalainen kuin suomalainen, niin entente- kuin saksalaismielinen suunta ovat osaltaan voineet palvella itsenäistymisen asiaa. Tulevaisuuden tehtävä on lausua tuomionsa, minkä verran on nähtävä sosialistiemme toiminnassa muuta kuin johtajien vallanhalusta johtunutta kansankavallusta ja harhaanjohdettujen laumojen sokeaa vaistoa.³

Tätä pääkirjoitusta kirjoitettaessa ollaan jo varsin pitkällä siinä tulevaisuudessa, jolle Korhonen uskoi tuomion lausumisen. Sosialistien toiminnan käsittely on laajentunut monenlaisiin suuntiin. Käsitys sodan kulusta ja luonteesta on muuttunut, vaikka yksimielisyyttä ei olekaan. Kuten ryhmä historiantutkijoita totesi toukokuussa 2018

1. Toimitus, Historiallisen Aikakauskirjan tilaajille ja ystäville. *Historiallinen Aikakauskirja* 16:1–5 (1918), 170.

2. Gunnar Sarva, Katsaus historiatieteellisten seurojen toimintaa lukuvuonna 1917–1918. *Historiallinen Aikakauskirja* 16:1–5 (1918), 57–58, 76.

3. Arvi Korhonen, Katsaus itsenäisyyskirjallisuuteen. *Historiallinen Aikakauskirja* 17:4 (1919), 393.

Historioitsijat ilman rajoja -yhdistyksen sivuilla, edes aika ei lopeta keskustelua eikä tarvetta keskustelulle.⁴

Tässä numerossa Marko Tikka vertaa vuoden 1918 tutkimusta hajalle menneen palapelin hitaaseen kokoamiseen. Kuten Tikkan katsausartikkelista hyvin ilmenee, tutkimus on edennyt monenlaisten, osin rinnakkaisten ja ristiriitaisten keskustelujen kautta. Tulkintoihin ja tutkimusaiheisiin ovat vaikuttaneet sekä kasvava ajallinen etäisyys itse sisällissodasta että ajan mukana muuttuvat tutkimuksen painopisteet.

Painopisteiden muutokset ovat näkyneet myös *Historiallisen Aikakauskirjan* sivuilla. Alkuvuosina keskustelua kävivät itse sodan kokeneet, ja muistin epäluotettavuus tuotiin esille eri yhteyksissä.⁵ Vuonna 1928 ilmestyneet vapaussodan kokoavat historiaesitykset kirjoittivat lehteen puheenvuoroja muun muassa kenraali Hannes Ignatiukselta ja kenraali Mannerheimiltä. Jälkimmäinen varoitti, että olisi ”enemmän kuin valitettavaa, jos se suuri ja valoisa, joka kirjoitettiin miekalla, nyt himmennettäisiin kynällä”⁶

Nyttemmin tuskin moni pahoittelee sitä, että kynä on osoittanut olevansa miekkaa mahtavampi. Viimeistään Jaakko Paavolaisesta alkaen vuoden 1918 tapahtumia on tarkasteltu yhä monipuolisemmin. Vapaussota on saanut rinnalleen monia muita nimityksiä, joita käytiin monipuolisesti läpi *Historiallisen Aikakauskirjan* numerossa 2/1993. Tuolloin Pertti Haapala totesi pääkirjoituksessaan, että ”Suomessa käytiin vuonna 1918 monta sotaa yhtäaikaan ja näinollen asian yhden puolen nostaminen koko totuudeksi on totuuden peittämistä.”⁷ Sodan eri tulkintakehykset ovat myös usein koulukirjoissa pohdinnan ja keskustelun aiheena.⁸

Historiallisen Aikakauskirjan teemanumerossa huomio kohdistuu erityisesti vuoden 1918 jälkivaikutuksiin. Kuten Marko Tikka toteaa, vuoden 1918 tutkimukseen on uusimmassa tutkimus-

vaiheessa nostettu monia tärkeitä näkökulmia, mukaan lukien naisten kokemukset ja kohtalot. Tässäkin numerossa on kaksi artikkelia, joissa analysoidaan naisten verkostojen ja yhteistyön merkitystä heidän selviytymisessään vuoden 1918 vankileiriltä ja valtiorikosoikeudenkäynneistä. Virva Liski käsittelee muistitiedon ja arkistoiaineiston valossa Santahaminan naisten selviytymistä, Tiina Lintunen ja Kimmo Elo analysoivat puolestaan Porin seudun naisten verkostoja ja tarkastelevat niitä uusin digitaalisin menetelmin.

Vuoden 1918 muistaminen on läsnä Ville Sarkamon artikkelissa, joka tarkastelee muistomerkikulttuuria sotienvälisenä aikana. Michael Halila puolestaan analysoi jääkärien sotataitoajattelua ja sen laajempia historiallisia kytköksiä. Tuomas Tepora ja Rami Mähkä pohtivat vuoden 1918 läsnäoloa tutkimuksessa ja nykypäivän keskustelussa. Esiin tulevat paitsi tutkimustulkintojen muuttuvat vaiheet, myös se, miten nykypäivän olosuhteet vaikuttavat sisällissota-keskustelussa selvästi paitsi menneeseen, myös nykypäivään. Lisäksi Jussi Ojajarvi käsittelee Väinö Linnan *Pohjantähti*-trilogiaa. Aikanaan historiankirjoitukselle tietä näyttänyt kaunokirjallinen teos, joka monille on ollut tutkimustakin keskeisempi tulkinta, palautetaan takaisin kaunokirjallisuudeksi.

Verrattuna vuoden 1917 juhluvuoteen on tämänhetkinen muistovuosi kipeämpi ja vaikeampi. Keväällä 2017 kuohahtanut ”juhlarahakohu”, johon tässä numerossa viitataan useissa kohdin, herätti huolta siitä, millainen olisi sisällissodan merkkivuosi. Tällä hetkellä näyttää kuitenkin siltä, että valtakunnallisten ja paikallisten tapahtumien kirjo on antanut mahdollisuuden keskustella ja tarkastella sotaa varsin monipuolisesti. Lukuisat historiateokset, romaanit, näytelmät, näyttelyt ja tapahtumat ovat tuoneet esiin vuoden 1918 paikallisen ja henkilökohtaisen moninaisuuden. Sotamuistoja on käsitelty vieläpä sarjakuvataiteen keinoin, eräänä esi-

4. Sirkka Ahonen, Pertti Grönholm, Suvi Kansikas, Satu Lidman & Heino Nyyssönen, Keskustelun historian tapahtumista ja tulkinnoista tulee olla vapaata ja kriittistä. *Historians without Borders / Historioitsijat ilman rajoja* 22.5.2018, <https://www.historianswithoutborders.fi/keskustelun-historian-tapahtumista-ja-tulkinnoista-tulee-olla-vapaata-ja-kriittista/> (28.5.2018).

5. Ks. esim. Korhonen 1919, 381–382, 384–385, 390; Hannes Ignatius, Suomen vapaussotaa koskevien teoksien arvostelu. (vastine) *Historiallinen Aikakauskirja* 27:2 (1929), 92.

6. G. Mannerheim, Vapaussota-teosten tarkastelun johdosta. *Historiallinen Aikakauskirja* 27:1 (1929), 58.

7. Pertti Haapala, Suuntaviivoja. (pääkirjoitus) *Historiallinen aikakauskirja* 91:2 (1993), 97.

8. Kimmo Katajala, Kansalliset käsitteet valinkauhassa. *Historiallinen Aikakauskirja* 115:4 (2017), 435–445.

merkinä albumi *Sisaret 1918*, jonka Tiina Mänistö-Funk arvioi tässä lehdessä. Vuosi 1918 on ollut läsnä myös sosiaalisessa mediassa, kun eri paikkakuntien tapahtumista on julkaistu blogi-, facebook- ja twiitti-uutisia.

Kiintoisaa on ollut myös seurata eri lähetystöjen järjestämiä luentoiltoja, joissa sisällissodan merkitys esimerkiksi Ruotsin ja Norjan poliittiseen elämään on tuotu esiin. Siinä missä itsenäistyminen vuonna 1917 jätti melko vähän paikallisia jälkiä tapahtumahetkellään, vuoden 1918 tapahtumissa ja muisteluissa on vahvoja paikallisia merkityksiä. Samanaikaisesti sisällissota näyttäytyy yhä vahvemmin osana aikansa kansainvälistä konfliktivyyhteä.

Vuoden mediakeskusteluista äänekkäin on hiukan yllättäen liittynyt Hennalan naisvankikuolemiin vuonna 1918. Mediahuomio on kiinnittynyt erityisesti Hennalan naisvankeja käsittelevään sosiologian väitöskirjaan, josta enemmän kirjarviossa tässä julkaisussa.⁹ Paavolaisensa, Ylikankaansa, Haapalansa, Lintusensa, Hakalansa ja Tukkisensa lukeneet historioitsijat ovat saattaneet hiukan yllättyä, kun mediassa on vilahdellut lausuntoja, joiden mukaan ”puhtoisten voittajien sankaritarina” olisi murtumassa vasta armon

vuonna 2018.¹⁰ Esimerkiksi käsillä olevan *Historiallisen Aikakauskirjan* sisällön olettaisi kyllä hyvin osoittavan, että tutkimus on jo pitkään ollut varsin moniäänistä. Tämä ei tietenkään tarkoita, että vuoden 1918 aiheet olisi tyhjennetty tai että uusia näkökulmia ei löytyisi esiin nostettaviksi.

Kuten Arvi Korhonen vuonna 1919 totesi, ”vielä vuosisatojenkin päästä, jolloin kaikki lähteet on jo käytetty, niitä tulkitaan ja arvostellaan eri tavoin”.¹¹ Historioitsijoiden tehtävänä on huolehtia siitä, että keskustelu tekisi mahdollisimman hyvin oikeutta sekä tutkimuskohteelle että tutkimustuloksia lukevalle yleisölle. ”Juhlarahakohut” ja vastaavat median hetkeksi valtaavat keskustelut tulevat ja menevät ja saattavat välillä turhauttaakin jyrkkyydessään. Samalla ne kuitenkin tarjoavat historioitsijoille ja historian ystäville tärkeää pohdittavaa siitä, miten voisimme paremmin avata eettisesti kestävän historian tutkimuksen menetelmiä ja periaatteita.

Toivotan *Historiallisen Aikakauskirjan* lukijoille lukuiltoa ja keskusteluintoa vuoden 1918 tutkimuksen parissa!

Anu Lahtinen

anu.z.lahtinen@helsinki.fi

9. Marjo Liukkonen, *Hennalan naismurhat 1918*. Vastapaino 2018; ks. tutkija Virva Liskin arvio Liukkosen teoksesta tässä numerossa s. 217–219. Ks. myös Tiina Lintunen & Marko Tikka, Miksi Hennalan vankileirin naiset surmattiin? *Helsingin Sanomat* 28.4.2018, <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000005660504.html> (25.5.2018). Keskustelua on koottu Agricola-verkkoon, ks. Tapio Onnela (toim.) *Muistitieto ja 1918 tapahtumat*. Agricolan julkaisusarja, osa 12, <https://agricolaverkko.fi/julkaisusarja/muistitieto-ja-1918-tapahtumat/> (25.5.2018).

10. Voiko muistikuvien luottaa? Väitös Hennalan joukkomurhasta syytti tutkijakiistan. *Kaleva* 5.5.2018; Anne Helaakoski, Voiko muistitietoon luottaa? *Kaleva* 9.5.2018.

11. Korhonen 1919, 393.